

MUUTOKSET SUOMALAISTEN JUOMATAVOISSA: TOIVEET JA TODELLISUUS

HELI MUSTONEN – PIA MÄKELÄ – LEENA METSO – JUSSI SIMPURA

JOHDANTO

Tässä artikkelissa esitämme ensimmäiset tulokset syksyllä vuonna 2000 kerätystä juomatapatutkimuksesta. Tavoitteenamme on kuvata suomalaisten juomatavoissa tapahtuneita muutoksia verrattuna vuoteen 1992, jolloin edellinen juomatapatutkimus kerättiin. Muutoksia tarkastellaan suhteessa julkiseen keskusteluun suomalaisen juomatapojen kehitysuunnasta ja suhteessa niihin toiveisiin ja odotuksiin, joita juomatapojen laadulliseen muutokseen on kohdistettu.

Suomalaisten perinteinen juomatapa

Perinteiseen suomalaiseen alkoholin käytön kulttuuriseen malliin on kuulunut, että alkoholia käytetään harvoin ja juominen tapahtuu lähinnä erikoistilanteissa, joissa alkoholi ja juominen humalaan saakka ovat keskeisessä asemassa. Suomalaisen kulttuuriseen mieleen on juurtunut käsite ”humalahakuinen” suomalaista alkoholinkäyttötappaa kuvaamaan. Humalaa on pidetty erityisen suomalaisena ilmiönä, vaikka tutkimustietoa väitteen tueksi ei voida osoittaa. Tosin on myös väitetty, että puhe suomalaisten humalahakuisuudesta ja eritoten suomalaisten huonosta viinapästä on ollut vain asiantuntijoiden ja toimijoiden puhetta, jolla valtiovallan tiukat kontrollitoimenpiteet on tehty oikeutetuiksi (Peltonen 1997).

1980-luvun lopulla lehdistössä alkoi näkyä ponnekkaita väitteitä, että Suomessa harjoitettu kontrollioiva alkoholipolitiikka (Alko) oli syyppää suomalaisten huonoon viinapäähän (Piispa 1991). Suomalaisille ei ollut annettu mahdollisuutta vapaasti, erehdyksen ja oppimisen kautta, opetella sivistyneitä, mannermaisia, ”eurooppalaisia” juomatapoja. Sen sijaan suomalaisia oli yritetty vuosikymmeniä (turhaan) sivistää ylhäältäpäin kontrolloimalla ja ohjailemalla. Nämä käsi-

tykset kiteytyvät Kansanterveyslaitoksen ylijohdattajan Jussi Huttusen vuonna 1995 esittämissä ajatuksissa suomalaisesta alkoholin käytöstä ja alkoholipolitiikasta (Suomen Kuvalehti 6.10.1995): ”Perimmäiset kysymykset liittyvät kuitenkin suomalaisen alkoholikulttuuriin ja sen etenkin miehille ominaiseen humalan ihannoimiseen. Yhtenä syynä on todennäköisesti menneiden vuosien alkoholipolitiikka. Tommi Turmiola -tyyppinen valistus ja ankara valvonta viinakortteineen ja myyntimonopoleineen epäonnistuivat täydellisesti. Alkoholipolitiikan liberalisointi on välttämätöntä ja se tulee viedä loppuun asti – emme me suomalaiset ole muita kansoja kehnompia.”

”Eurooppalainen” juomatapa

Mikä on se ”eurooppalainen” juomatapa, kulttuurinen malli, joka meidän suomalaisten toivotaan omaksuvan? Tutkimukset ovat osoittaneet, että EU-maiden juomatavoissa on tapahtunut homogenisoitumista, mutta mitään yhtenäistä ”eurooppalaista” juomatappaa ei ole voitu löytää (Hupkens & al.1993; Simpura & al. 1993; Simpura & Karlsson 2001). Suomalaisilla tuntuu kuitenkin olevan jonkinasteinen yhtenäinen ymmärrys siitä, mitä ”eurooppalaisella” juomatavalla tarkoitetaan. Tämä on näkynyt myös lehdistön alkoholipolitiikan vapauttamista puolustavissa pääkirjoituksissa (Törrönen 2001). Käsitys liittyy siihen, miten eteläisen Euroopan viinimaiden alkoholin käyttö on näyttäytynyt suomalaiselle turistille jo 1800-luvulta alkaen. Se lienee myös se kulttuurinen malli, jonka eteläisten viinimaiden asukkaat tunnistavat omakseen. Tähän malliin kuuluu, että juodaan pääasiassa viiniä ja että sen nauttiminen tapahtuu pääasiassa aterioilla; kerralla nautitaan pieniä määriä (muutama lasillinen); lähiympäristö kontrolloi niin nuorten kuin aikuistenkin alkoholin käyttöä niin, ettei juominen pääse riistäytymään käsistä; humalassa

toikkarointia ja humalaista käyttäytymistä pidetään häpeällisenä. Kulttuurinen malli ei kuitenkaan välttämättä ole sosiaalisen todellisuuden kuvaus. Muuallakin tullaan humalaan ja oma arviointikyky voi pettää, kuten Eeva Pyörälän (1991) tutkimilla espanjalaisnuorilla aina joskus tapahtui. Kulttuurinen malli osoittaa lähinnä normiston.

Ratkaisevin laadullinen ero tai erotteleva ulottuvuus ”eurooppalaisen” tai ”sivistyneen” ja perinteisen suomalaisen juomatavan kulttuurisessa mallissa on, että Suomessa alkoholinkäyttötilanteet ovat asettuneet erilleen normaalista arkisesta elämänmenosta ja alkoholi on noussut niissä keskeiseksi asiaksi. Juominen on saanut rituaalisia piirteitä. Kettil Bruunin (1959) mukaan perinteisen suomalaisen alkoholin käytön kulttuurisena kiteytymänä voidaan pitää miesten keskinäistä juomarinkiä, jossa käyttäytymistä sääntelevät tiukat normit: on miehekästä juoda paljon näyttämättä kuitenkaan liiaksi humalaansa; seurassa ei saa juoda vähemmän kuin muut, mutta on sallittua juoda enemmän.

Yhteistä perinteisen suomalaisen ja ”eurooppalaisen” juomatavan välillä on ollut naisten vähäinen alkoholin käyttö. Monessa Euroopan maassa vielä 1990-luvulla 20–40 prosenttia aikuisista naisista oli raittiita (Simpura & Karlsson 2001). Suomalaisten naisten keskuudessa raittiiden osuus on alentunut 1960-luvulta lähtien ja on pikku hiljaa lähentynyt miesten tasoa. Naisten alkoholin käytön lisääntyminen on yhdistetty naisten tasa-arvoistumiskeskitykseen (Ahlström 1999). Naisten humalajuominenkin on aiempaa hyväksyttävämpää. Naisten, erityisesti nuorten naisten, lisääntynyt alkoholin käyttö on kuitenkin aika ajoin herättänyt huolestuneita kannanottoja.

Tutkimusvuodet 1992 ja 2000

Suomi vuonna 1992 oli kovin erilainen kuin Suomi vuonna 2000. Vuonna 1992 Suomi oli suitumassa lamaan, joka syvydessään ohitti 1930-luvun yleismaailmallisen laman. Vuonna 2000 elettiin 1990-luvun puolivälin jälkeen alkanutta nousukautta, ja työttömyys oli laskenut huippuvuosista selvästi. Vakava lama oli johtanut liberaalistien ajatusten kannatuksen kasvuun, mikä näkyi esimerkiksi terveydenhuollon ja sosiaalimenojen leikkauksina (Kiander 2000). Edellisiin vuosikymmeniin verrattuna uuden vuosituhanen alussa suomalaisessa yhteiskunnassa alkoi il-

metä enemmän merkkejä yhteiskunnan jakautumisesta niihin, joiden taloudelliset näkymät ovat suotuisia, ja niihin, joilla ei ollut odotettavissa mitään parempaa (Kainulainen & al. 2001).

Tutkimusvuosien välillä myös alkoholiloissa oli tapahtunut huomattavia muutoksia. Vuonna 1992 Suomessa harjoitetun kontrolloivan alkoholipolitiikan kulmakivi oli valtiollinen alkoholimonopoli (Alko), jolla oli yksinoikeus alkoholin valmistukseen, vientiin, tuontiin, tukkukauppaan ja vähittäismyyntiin ja joka valvoi myös alkoholiloja sekä myönsi anniskeluoikeudet ja valmistuslisenssit. Vuonna 2000 Suomi oli liittynyt EU:hun ja Alko oli sopeutettu EU:n markkinoiden vapautta ja vapaata kilpailua koskeviin määräyksiin (Karlsson 2001; Holder & al. 1998). Vuoden 1995 uusi alkoholilaki vastasi EU:n asettamiin paineisiin purkamalla Alkon niin, että monopoleista jäljelle jäi vain vähittäismyyntimonopoli. Maan sisäisiin liberalisointipaineisiin laki vastasi poistamalla mainontakiellon miedoilta alkoholijuomilta, laajentamalla mietojen juomien saatavuutta ja sallimalla alkoholin nauttimisen julkisilla paikoilla (Alavaikko & Österberg 2000). Yhdessä alkoholin tuontirajoitusten lieventymisen ja ravintoloiden pidentyneiden aukioloaikojen kanssa uusi laki merkitsi alkoholilojen huomattavaa vapautumista Suomessa (Österberg 2000; Holmila & al. 1997). Voidaan sanoa, että Alkon purkaminen oli osa Suomen EU-jäsenyyteen liittyvää alkoholilojen ”eurooppalaistamisen” prosessia, kun taas julkijuomisen salliminen ja alkoholin saatavuuden helpottaminen ovat olleet seurausta suomalaisten pyrkimyksestä kohti vapaampia alkoholiloja ja vapaampien alkoholilojen myötä kohti ”eurooppalaisia” juomatapoja.

Tutkimustehtävän tarkennus

Kun toivotaan suomalaisten juomatapojen muuttuvan ”eurooppalaisemmiksi” tai ”sivistyneemmiksi”, muutospaineet kohdistuvat erityisesti seuraaviin juomatapoja erotteleviin tekijöihin: alkoholin käyttö ruokajuomana, alkoholinkäyttötiheys, humalajuominen ja alkoholin käyttöön liittyvät seurauskokemukset. Tehtävänämme on tarkastella, mihin suuntaan suomalaisten juomatavat ovat näiden tekijöiden suhteen muuttuneet tutkimusvuosien 1992 ja 2000 välillä. Olemmeko menossa kohti ”eurooppalaista” juomatapaa vai seuraammeko omaa linjaamme? Lisäksi tar-

Taulukko 1. Tietoja vuosien 1992 ja 2000 juomatapatutkimuksista

	1992	2000
Vastanneiden lukumäärä	3 446	1 932
Miehiä	1 709	945
15–19-vuotiaita	174	60
20–29-vuotiaita	360	155
30–49-vuotiaita	726	403
50–69 vuotiaita	449	327
Naisia	1 737	987
15–19-vuotiaita	174	83
20–29-vuotiaita	334	164
30–49-vuotiaita	742	378
50–69-vuotiaita	487	362
Vastausprosentti	87	78
Haastattelumenetelmä	Lomakepohjainen käyntihaastattelu	Tietokoneavusteinen käyntihaastattelu
Haastattelijat	Alkon myyntihenkilökunnasta rekrytoituja miehiä	Tilastokeskuksen haastatteliijoita, enimmäkseen naisia
Kattavuusprosentti ¹	40	31
Kartoitettujen juomiskertojen kokonaislukumäärä	10 423	6 499
Juomiskertoja keskimäärin alkoholin käyttäjää kohti	3,5	3,7

¹Haastattelun käyttökertatietojen perusteella arvioidun vuosikulutuksen prosenttiosuus myyntitilastojen mukaisesta alkoholin kulutuksesta.

kastelemme raittiudessa ja kulutusmäärissä tapahtuneita muutoksia.

Suomalaisten juomatapojen ”eurooppalaistuminen” voidaan ilmaista hypoteeseina suomalaisen alkoholin käytössä tutkimusvuosien välillä tapahtuneiden muutosten suunnasta:

– Alkoholin käyttö on tihentynyt, mutta pienkerrat, jolloin alkoholia nautitaan vain vähän, ovat yleistyneet humalakertoja enemmän.

– Alkoholin, erityisesti viinin, nauttiminen aterian yhteydessä on yleistynyt.

– Humala on muuttunut harvinaisemmaksi ja humalakertojen osuus juomiskerroista on pienentynyt.

– Alkoholin käyttöön liittyviä haittoja ja ongelmia koetaan vähemmän.

– Alkoholin käyttöön liittyviä positiivisia seurauksia koetaan vähemmän, koska alkoholin käyttö on muuttumassa arkipäiväisemmäksi ja tavallisemmaksi.

– Edellisten hypoteesien mukaiset muutokset ovat tapahtuneet yhdensuuntaisina eri sukupuoli- ja ikäryhmissä.

VUOSIEN 1992 JA 2000 JUOMATAPATUTKIMUSTEN AINEISTOT JA NIIDEN VERTAILTAVUUS

Juomatapatutkimuksia on tehty kahdeksan vuoden välein vuosina 1968, 1976, 1984, 1992 ja 2000. Tässä artikkelissa käytämme vain vuosien 1992 ja 2000 tutkimusaineistoja (aikaisempiin tutkimuksiin perustuvia tuloksia löytyy julkaisuista Mustonen & al. 1998 ja Simpura 1985). Ne ovat sisällöltään suurelta osin vertailukelpoisia. Tutkimuksen toteutuksessa on kuitenkin tapahtunut muutoksia, jotka ovat voineet vaikuttaa vertailtavuuteen (taulukko 1).

Ensinnäkin vertailtavuutta on voinut heikentää haastatteluorganisaation muuttuminen. Vuonna 1992 haastattelijoina toimivat Alkon myyntihenkilökunnasta rekrytoidut, kyseistä haastattelutehtävää varten erityisesti koulutetut haastattelijat, kun taas vuonna 2000 haastattelijoina toimivat Tilastokeskuksen haastattelijat. Edellisen tutkimuksen haastattelijoiden voidaan katsoa olevan alkoholijuomien tuntemisen ammattilaisia, kun taas jälkimmäisen haastattelijat ovat haastattelu-

Taulukko 2. Raittiiden osuus, vähintään neljä kertaa, 2–3 kertaa ja kerran viikossa juovien osuudet sekä vuotuinen alkoholinkäyttöpäivien lukumäärä sukupuolen ja iän mukaan muodostetuissa väestöryhmissä vuosina 1992 ja 2000¹

	Raittiiden osuus		Alkoholinkäyttötiheys				Alkoholinkäyttö-		Alkoholinkäyttö-	
	1992	2000	vähintään 4 kertaa viikossa		2–3 kertaa viikossa		kerran viikossa		päiviä keskimäärin vuodessa	
	%	%	1992	2000	1992	2000	1992	2000	1992	2000
Kaikki	14	9	9	6	18	19	20	20	65	59
Miehet	10	8	14	10	24	24	21	23	85	76
15–19	17	10	3	0	17	9	17	19	48	33
20–29	4	4	11	6	29	28	27	27	85	72
30–49	6	7	19	12	28	28	22	23	102	85
50–69	18	11	14	11	15	21	17	20	72	76
Naiset	17	9	5	2	12	13	19	19	45	41
15–19	14	10	1	1	7	5	19	20	33	28
20–29	7	8	5	1	15	9	23	18	51	36
30–49	12	4	6	2	15	17	22	25	53	48
50–69	33	16	4	3	7	13	11	13	32	38

¹Kaikkien taulukoiden luvut on laskettu kaikista vastaajista.

ten ikäluokkien ”märkää sukupolvea” (Sulkunen 1981), joka oli tottunut käyttämään alkoholia. Tämä selittää sen, että naisilla 50–69-vuotiaiden ikäryhmässä raittiiden osuus on pudonnut 17 prosenttiyksikköä, 33 prosentista 16 prosenttiin. Vastaavasti myös keski-ikäisten (30–49-vuotiaiden) ikäryhmään on tullut alkoholia yleisemmin käyttäneitä syntymävuosiluokkia. Raittiiden osuus on kuitenkin tässä ryhmässä pudonnut niin alhaiseksi, ettei pelkkä syntymävuosiluokkien vaihtuminen sitä selitä. Raittius näyttää olevan tulossa tulevaisuudessa entistä harvinaisemmaksi naisten keskuudessa, koska myös nuorimassa ikäryhmässä (15–19-vuotiaat) raittiiden osuus on laskenut tutkimusvuosien välillä. Miestenkin keskuudessa raittius on tullut entistä harvinaisemmaksi johtuen siitä, että raittiiden osuus on pienentynyt nuorimassa ja vanhimmassa ikäryhmässä.

Alkoholinkäyttötiheys

Taulukossa 2 on esitetty tietoja myös siitä, kuinka usein suomalaiset käyttävät alkoholia. Kaikki siinä esitetyt alkoholin käytön tiheystiedot perustuvat yhteen kysymykseen, jolla tiedusteltiin, kuinka usein vastaaja kaiken kaikkiaan nautti alkoholia. Vuoden 1992 tutkimuksessa haastateltavaa pyydettiin laskemaan mukaan myös ne kerrat,

jolloin hän oli nauttinut hyvin pieniä määriä, vaikkapa vain puoli pulloa keskialutta tai tilkan viiniä. Vuonna 2000 ohjeen määräesimerkkinä oli vain puoli pulloa keskialutta; viinitilkkaa ei enää mainittu. Vastausvaihtoehtoja oli kymmenen lähtien vaihtoehdosta ”päivittäin” ja päättyen vaihtoehtoon ”harvemmin kuin kerran vuodessa”. Taulukossa 2 on esitetty tiheimpien vastausvaihtoehtojen yleisyys ja keskimääräinen vuosittainen alkoholinkäyttöpäivien määrä, joka on saatu muuntamalla vastausluokat päiviksi vuodessa. Taulukossa 2, kuten myös muissa tämän artikkelin taulukoissa, luvut on laskettu kaikkien vastaajien, ei ainoastaan alkoholia kuluttaneiden, joukosta.

Taulukon 2 tiheysluvut viittaavat toiseen yllättävään tulokseen: suomalaiset ovat vuonna 2000 juoneet alkoholia harvemmin kuin lamavuonna 1992. Vuonna 2000 alkoholia käytettiin keskimäärin viitenä ja vuonna 1992 5–6 päivänä kuu-kaudessa. Alkoholinkäyttöpäivät ovat vähentyneet sekä miesten että naisten keskuudessa ja lähes kaikissa ikäryhmissä. Ainoastaan molempien sukupuolten vanhimmassa ikäryhmässä alkoholinkäyttöpäivien määrä näyttää hieman kasvaneen. Miehillä käyttöpäivät ovat vähentyneet sekä lukumäärältään että suhteellisesti enemmän kuin naisilla. Miesten ja naisten välinen ero alkoholinkäyttöpäivien määrässä näyttää siis hieman

Taulukko 3. Vähintään kerran viikossa olutta ja viiniä ruokajuomana juoneiden prosenttiosuus väestöryhmän kaidista vastaajista ja keskimääräinen juomispäivien lukumäärä vuodessa sukupuolen ja iän mukaan vuosina 1992 ja 2000

	Olut				Viini			
	Vähintään kerran viikossa olutta ruokajuomana juoneiden osuus		Olutta ruokajuomana, vuosittaisten juomispäivien keskiarvo		Vähintään kerran viikossa viiniä ruokajuomana juoneiden osuus		Viiniä ruokajuomana, vuosittaisten juomispäivien keskiarvo	
	1992 %	2000 %	1992	2000	1992 %	2000 %	1992	2000
Kaikki	15	12	20	16	6	9	9	12
Miehet	19	19	27	24	6	10	10	12
15–19	5	2	7	4	0	0	2	2
20–29	15	12	22	16	5	6	8	10
30–49	26	24	34	29	9	13	13	16
50–69	15	20	25	28	5	9	8	11
Naiset	11	6	15	8	5	9	9	12
15–19	2	2	3	2	1	0	3	2
20–29	11	1	13	3	6	4	11	8
30–49	15	8	21	11	6	10	11	14
50–69	7	6	10	7	5	10	7	14

kaventuneen. Vuonna 2000 naisilla oli kuitenkin edelleen noin puolta vähemmän alkoholinkäyttöpäiviä kuin miehillä.

Myös kaikkein tiheimmin juovien osuudet ovat laskeneet (taulukko 2). Vuonna 1992 yhdeksän ja vuonna 2000 kuusi prosenttia suomalaisista ilmoitti juovansa alkoholia vähintään neljä kertaa viikossa. Lisäksi molempina tutkimusvuosina noin viidennes suomalaisista kertoi juovansa jotakin alkoholia 2–3 kertaa viikossa ja toinen viidennes kerran viikossa. Naisten keskuudessa tiheimmin juovia on selvästi vähemmän kuin miesten keskuudessa. Vuonna 2000 kymmenen prosenttia miehistä mutta vain kaksi prosenttia naisista ilmoitti juovansa alkoholia vähintään neljä kertaa viikossa. Vastaavasti 2–3 kertaa viikossa joi 24 prosenttia miehistä ja 13 prosenttia naisista. Kerran viikossa juovien osuudessa sukupuolten välinen ero oli enää vähäinen: molempina tutkimusvuosina noin yksi viidestä miehestä ja naisesta kuului tähän luokkaan.

Tiheimmin juovien osuus on laskenut kaikissa ikäryhmissä sekä miehillä että naisilla, mutta erityisesti nuorimpien miesten ikäryhmässä (15–19-vuotiaat). Heidän keskuudessaan vähintään neljä kertaa viikossa juovien osuus on pudonnut kolmesta prosentista nolnaan ja 2–3 kertaa viikossa juovien osuus 17 prosentista 9 prosenttiin. Naisten nuorimassa ikäryhmässä tiheimmissä luok-

kissa olevien osuudet eivät ole vähentyneet yhtä paljon. Sitä vastoin naisten keskuudessa erityisesti nuoret aikuiset (20–29-vuotiaat) näyttävät harventaneen alkoholin käyttöönsä. Heistä ilmoitti 43 prosenttia vuonna 1992 ja 28 prosenttia vuonna 2000 käyttävänsä alkoholia vähintään kerran viikossa.

Oluen ja viinin käyttö ruokajuomana

Vuonna 2000 hieman yli kymmenen prosenttia suomalaisista ilmoitti juovansa olutta ruokajuomana vähintään kerran viikossa (taulukko 3). Luvussa on pientä laskua edellisestä tutkimusvuodesta. Myös käyttöpäivien määrä kertoo oluen harventuneesta käytöstä ruokajuomana. Tämä harveneminen oli seurausta siitä, että 20–49-vuotiaat naiset ja 15–19-vuotiaat miehet olivat vähentäneet oluen käyttöä ruokajuomana. Miesten vanhin ikäryhmä on tarkastelluista väestöryhmistä ainoa, jossa olutta vähintään kerran viikossa ruokajuomana nauttineiden osuus oli noussut.

Vuonna 2000 vajaa kymmenen prosenttia 15–69-vuotiaista suomalaisista ilmoitti käyttävänsä viiniä ruokajuomana vähintään kerran viikossa. Keskimäärin viiniä nautittiin aterialla kerran kuussa. Viinin käyttö oli jokseenkin yhtä yleistä miesten ja naisten keskuudessa. Viinin nauttiminen ruoan yhteydessä on jonkin verran

yleistynyt 1990-luvun kuluessa sekä miesten että naisten keskuudessa, lähinnä kuitenkin yli 30-vuotiaiden keskuudessa. Myös keskimääräinen käyttöpäivien lukumäärä on hiukan noussut.

Alkoholin kulutusmäärät

Taulukossa 4 on esitetty keskiarvot ja mediaanit viikkokulutukselle, joka on arvioitu haastateltujen viime käyttökertojen kulutustietojen perusteella (juomatapatutkimuksissa käytetyistä kulumittareista kerrotaan julkaisuissa Mustonen & al. 1998 ja Simpura 1985). Väestöryhmien vertailu kulutuskeskiarvojen perusteella on helposti harhaanjohtavaa, koska kulutusjakaumat ovat hyvin vinoja: vastaajien pääosa juo melko vähän tai ei ollenkaan, pieni vähemmistö todella paljon. Vuonna 1992 eniten juova kymmenen prosenttia kulutti 53 prosenttia kaikesta juodusta alkoholista, vuonna 2000 51 prosenttia. Keskiarvot ovat tällaisessa tilanteessa alttiita paljon juovien vastaajien sattumanvaraiselle esiintymiselle jossakin väestöryhmässä. Siksi taulukossa 4 on esitetty eri väestöryhmien kulutustasojen vertailu sekä keskikulutuksen että mediaanikulutuksen avulla. Mediaanilla tarkoitetaan kulutustasoa, joka jakaa väestöryhmän vastaajat kahteen yhtä suureen osaan: puolet kuluttaa enemmän, puolet vähemmän. Mediaani ei ole samalla tavalla herkkä suurkuluttajien esiintymiselle kuin keskikulutus.

Molemmat keskiluvut on esitetty taulukossa 4 kahdella tavalla: suluissa on haastattelutietojen perusteella laskettu viikkokulutus ja sulkujen edessä sama myyntitilastojen mukaan kattavuuden vaihtelun takia korjattuna (myyntitilastojen tasolle vakiokertoimella korotettuna) viikkokulutuksena. Suluissa olevien lukujen absoluuttisiin arvoihin ei kannata kiinnittää suurta huomiota, koska kattavuuden vaihtelun takia kulutuslukujen tasot eivät ole vertailukelpoisia vuosien 1992 ja 2000 välillä.

Molempina vuosina mediaanikulutus, siis jonkinlainen keskivertosuomalaisen kulutus, oli huomattavasti alhaisempi kuin kulutuksen keskiarvo (jota suurkuluttajien suuret kulutusmäärät nostavat). Väestön osaryhmien järjestys on ollut molempina tutkimusvuosina jokseenkin sama, ja tulos on yhtäläinen verrattiinpa sitten keskiarvoja tai mediaaneja. Nuoret aikuiset ja keski-ikäiset miehet kuluttivat eniten alkoholia, vähiten kuluttivat 50–69-vuotiaat naiset. Miesten vähiten käyttävän ryhmän kulutus on ollut molempina

Taulukko 4. Keskimääräinen viikkokulutus ja mediaani senttilitroina 100-prosenttista alkoholia haastattelutietojen perusteella arvioituna (suluissa) ja myyntitilastojen mukaan kattavuuden vaihtelun takia korjattuna sukupuolen ja iän mukaan muodostetuissa väestöryhmissä vuosina 1992 ja 2000

	Viikkokulutus keskiarvo, cl		Viikkokulutus mediaani, cl	
	1992	2000	1992	2000
Kaikki	19 (8)	20 (6)	6 (2)	7 (2)
Miehet	30 (12)	30 (9)	12 (5)	14 (4)
15–19	22 (9)	18 (6)	9 (4)	12 (4)
20–29	35 (14)	35 (11)	16 (6)	23 (7)
30–49	35 (14)	35 (11)	18 (7)	19 (6)
50–69	20 (8)	24 (7)	5 (2)	8 (3)
Naiset	9 (4)	10 (3)	2 (1)	4 (1)
15–19	8 (3)	10 (3)	5 (2)	6 (2)
20–29	11 (4)	11 (3)	5 (2)	6 (2)
30–49	11 (4)	12 (4)	3 (1)	5 (2)
50–69	5 (2)	7 (2)	0 (0)	2 (1)

tutkimusvuosina suurempi kuin naisten eniten käyttävän ryhmän. Naisten kuluttama osuus alkoholista on yhä pieni, mutta se on kuitenkin edelleen hieman noussut (23 %:sta 25 %:iin). Väestöryhmien järjestys on jokseenkin sama kuin vuosien 1968, 1976 ja 1984 juomatapatutkimuksissa (Simpura 1985). Kattavuuden vaihtelun takia korjattujen mediaanikulutusten perusteella voidaan sanoa, että kulutuksen pieni kasvu jakautui melko tasaisesti eri väestöryhmiin, joskin 20–29-vuotiaat miehet näyttäisivät kasvattaneen kulutustaan muita reilummin.

Taulukon 4 lukujen avulla on mahdollista arvioida kulutusjakaumassa tapahtuneita muutoksia vertailemalla keskenään kulutuksen keskiarvoissa ja mediaaneissa tapahtuneita muutoksia. Sekä miesten että naisten keskuudessa mediaanikulutus on hieman noussut, kun taas keskikulutus ei ole juuri muuttunut, eli mediaani on hieman lähentynyt keskikulutusta. Tämä tulos viittaa siihen, että suhteellisen vähän kuluttavat olisivat lisänneet kulutustaan, mutta vastaavaa lisäystä ei olisi tapahtunut kulutusjakauman yläpäässä.

Humalakulutus

Juomatapatutkimuksissa humalajuomista on kerrotettu useiden mittareiden avulla. Taulukon 5 kahden ensimmäisen humalaa kuvaavan sarak-

Taulukko 5. Humalajuominen sukupuolen ja iän mukaan muodostetuissa väestöryhmissä vuosina 1992 ja 2000

	”Tuntui hiukan” -päiviä vuodessa, keskiarvo		”Tuntui oikein toden teolla” -päiviä vuodessa, keskiarvo		Vähintään kuuden annoksen päiviä vuo- dessa, keskiarvo		Humalapäivien osuus alkoholinkäyttö- päivistä vuodessa ¹	
	1992	2000	1992	2000	1992	2000	1992 %	2000 %
Kaikki	27	24	7	6	10	11	21	18
Miehet	38	32	11	10	15	16	31	25
15–19	27	18	14	9	13	14	49	50
20–29	41	33	16	15	18	17	40	38
30–49	42	37	12	10	17	18	27	23
50–69	33	29	6	6	10	12	21	17
Naiset	15	16	3	3	4	5	10	10
15–19	17	19	6	7	7	9	31	32
20–29	21	18	5	5	6	6	17	19
30–49	17	17	3	3	4	6	8	8
50–69	8	14	1	2	2	3	3	3

¹Yli yhden promillen humalaan johtaneiden tilanteiden osuus kaikista alkoholinkäyttötilanteista.

keen tiedot perustuvat vastaajien subjektiivisiin arvioihin siitä, kuinka usein he ovat vastaamista edeltäneiden 12 kuukauden aikana olleet niin humalassa, että se ”tuntui hiukan”, ja niin humalassa, että se ”tuntui oikein toden teolla”. Vastausvaihtoehdot on muutettu päiviksi vuodessa ja raittiilla humalapäivien määräksi on merkitty nolla. Kolmannen sarakkeen tieto perustuu haastattelun yhteydessä täytetyn lisäkyselyn kysymyksen siitä, kuinka usein vastaaja juo vähintään kuusi annosta alkoholia yhdellä juomiskerralla. Vastaajat täyttivät lisäkyselylomakkeen itse haastattelun lopuksi, joten voidaan olettaa, että tämän kysymyksen vastauksissa esiintyy vähemmän juomatapojen kaunistelua kuin haastattelijalle suoraan annetuissa vastauksissa. Tässäkin vastausvaihtoehdot on muutettu päiviksi vuodessa. Neljänteen sarakkeeseen on laskettu yli yhden promillen humalapäivien osuus kaikista alkoholinkäyttöpäivistä. Nämä tiedot perustuvat yksityiskohtaisiin tietoihin haastateltavien viime alkoholinkäyttökertojen kulutuksesta ja juomisen kestosta (ns. käyttökertakartoitukseen, josta on kerrottu esimerkiksi julkaisuissa Mustonen & al. 1998 ja Simpura 1985). Veren alkoholipitoisuuden laskemisessa on käytetty myös tietoa vastaajan painosta.

Molempina tutkimusvuosina 15–69-vuotiaat suomalaiset raportoivat subjektiivisen arvion mukaan keskimäärin noin 6–7 kovaa humalapäivää vuodessa eli noin kerran kahdessa kuukaudessa

(taulukko 5). Vastaavasti lievemmän humalan päiviä oli ollut keskimäärin kaksi kertaa kuukaudessa. Lisäkyselyyn vastanneet ilmoittivat nauttivansa vähintään kuusi annosta alkoholia hieman harvemmin kuin kerran kuukaudessa. Molempina tutkimusvuosina noin viidenneksessä alkoholinkäyttöpäivistä veren alkoholipitoisuuden on voitu arvioida nousseen yli yhden promillen.

Taulukon 5 humalatiheydet voidaan suhteuttaa taulukon 2 kaikkien alkoholinkäyttökertojen tiheyteen. Vuonna 2000 suomalaiset ilmoittivat käyttävänsä alkoholia keskimäärin 60 päivänä vuodessa. Siis noin neljä kymmenestä kulutuskerasta oli ”tuntui hiukan” -kertoja, noin kerran kymmenestä ”tuntui toden teolla” -kertoja, vajaa kaksi kertaa kymmenestä oli kertoja, jolloin vastaaja joi vähintään 6 annosta, ja samoin vajaat kaksi kertaa kymmenestä oli kertoja, jolloin veren alkoholipitoisuus oli yli yhden promillen. (Edellä olevat ovat rinnakkaisia mittauksia, eli niitä ei voi laskea yhteen.)

Miehet ilmoittivat vuonna 2000 keskimäärin kymmenen vahvan humalan päivää vuodessa, naiset kolme. Subjektiiviseen arvioon perustuvien lievien humalapäivien määrä näyttää hiukan laskeeneen miehillä, erityisesti nuorilla miehillä. Naisilla vastaavaa muutosta ei ole tapahtunut. Ikäryhmittäin tarkasteltuna sekä miehet että naiset näyttivät juoneen vuonna 2000 keskimäärin hiukan useammin vähintään kuusi annosta alkoholia kuin vuonna 1992. Erot tutkimusvuosien välillä ovat

Taulukko 6. Alkoholin käyttöön liittyvien myönteisten seurauskokemusten ja haittojen summapistemäärien keskiarvot sukupuolen mukaan vuosina 1992 ja 2000

	Suurin mahdollinen pistemäärä	Miehet		Naiset		Kaikki	
		1992	2000	1992	2000	1992	2000
Positiiviset seuraukset	7	1,3	1,6	0,7	1,1	1,0	1,4
Hallintaongelmat	12	3,0	2,3	1,7	1,5	2,4	1,9
Ympäristön reaktiot	4	0,4	0,4	0,2	0,1	0,3	0,3
Yksittäiseen käyttökertaan liittyvät haitat	7	0,7	0,8	0,4	0,5	0,6	0,7
Audit-pistemäärä	40	7,0	7,3	3,5	3,9	5,3	5,6

tälläkin humalamittarilla hyvin vähäiset. Kaiken kaikkiaan humalajuomisessa ei näytä olleen merkittävää eroa vuosien 1992 ja 2000 välillä.

Alkoholin käytön seuraukset

Juomatapatutkimuksissa on kysytty alkoholin käyttöön liittyvien sekä myönteisten että haitallisten seurausten kokemista. Myönteisinä seurauksina on kysytty, onko alkoholi auttanut joissakin sosiaalisissa tilanteissa tai onko alkoholin käyttö auttanut ratkomaan työhön tai ihmissuhteisiin liittyviä ongelmia. Haitat ovat kattaneet alkoholin hallintaongelmia koskevat neljä kysymystä (onko tuntunut, että on juonut useammin, suurempia määriä, enemmän kuin oli suunnitellut tai onko ollut vaikeaa lopettaa juomista), neljä ympäristön (läheinen, ystävä, lääkäri ja työpaikka) reaktioita koskevaa kysymystä ja seitsemän kysymystä yksittäiseen juomiskertaan liittyvistä seurauksista (riita, tappelu tai käsikämmä, kadottanut rahaa, arvoesineitä tai muuta sellaista, ajanut autoa alkoholin vaikutuksen alaisena sekä sanotun tai tehdyn katuminen). Lisäksi molempina tutkimusvuosina vastaajien itse täyttämän lisäkyselyn kysymysten joukossa oli kymmenen Audit-kysymystä (Holmila 1994), jotka mittaavat juomisen tiheyttä, kerralla käytettyjä määriä ja koettuja haittoja. Audit-mittari on kehitetty erityisesti varhaisvaiheen alkoholin riskikulutuksen havaitsemiseen. Se voi saada arvoja nollasta neljäänkymmeneen. Taulukossa 6 on esitetty seurauskokemusten ja Audit-mittarin summapistemäärien keskiarvoja. Raittiilla summapistemäärän arvoksi on asetettu nolla.

Sekä miehet että naiset ovat raportoineet alkoholin käyttöön liittyviä myönteisiä kokemuksia enemmän vuonna 2000 kuin vuonna 1992. Haitallisia seurauksia on raportoitu molempina tut-

kimusvuosina jokseenkin samassa määrin. Ainoa poikkeus on, että miehet ovat raportoineet vähemmän alkoholin käytön hallintaongelmia vuonna 2000 kuin vuonna 1992. Molemmilla sukupuolilla Audit-pistemäärät ovat olleet korkeammat jälkimmäisenä tutkimusvuotena. Riskikäyttäjien osuudessa ei kuitenkaan ole tapahtunut muutosta: molempina tutkimusvuosina noin 5–6 prosenttia naisista ja 23–24 prosenttia miehistä ylitti riskikulutusrajan (Audit-pisteitä 11 tai enemmän).

YHTEENVETO JA JOHTOPÄÄTÖKSET

Edellä on vuosien 1992 ja 2000 juomatapatutkimusten avulla tarkasteltu 15–69-vuotiaiden suomalaisten alkoholinkäyttötavoissa 1990-luvulla tapahtuneita muutoksia. Tulokset voidaan tiivistää seuraavasti:

1. *Raittiiden osuus on vähentynyt merkittävästi: 14 prosentista alle 10 prosenttiin ja naisten keskuudessa jopa 17 prosentista 9 prosenttiin.* Naisten keskuudessa raittiiden osuus on supistunut kaikissa muissa paitsi nuorten aikuisten ryhmässä. Miesten keskuudessa raittiiden osuudet ovat supistuneet vanhimmassa ja nuorimmassa ikäryhmässä.

2. *15–69-vuotiaat suomalaiset käyttivät alkoholia vuonna 2000 harvemmin kuin lamavuonna 1992.* Alkoholinkäyttöpäivät ovat vähentyneet sekä miesten että naisten keskuudessa. Käyttötiheys on alentunut erityisesti nuorten miesten ja nuorten aikuisten naisten keskuudessa. Käyttötiheys on noussut miesten ja naisten vanhimmassa ikäryhmässä (50–69-vuotiaat). Miesten ja naisten välinen ero käyttöpäivien määrässä on hieman pienentynyt, mutta naisilla on edelleen noin puolta vähemmän alkoholinkäyttöpäiviä kuin miehillä.

3. *Kaikkein tiheimmin juovien osuudet ovat laskeneet.* Vuonna 1992 yhdeksän ja vuonna 2000 kuusi prosenttia ilmoitti juovansa alkoholia vähintään neljä kertaa viikossa. Tiheimmin juovien osuus on laskenut kaikissa ikäryhmissä sekä miehillä että naisilla, mutta erityisesti alle 50-vuotiaiden ikäryhmässä.

4. *Oluen käyttö ruokajuomana on harventunut erityisesti nuorten aikuisten ja keski-ikäisten naisten keskuudessa.*

5. *Viinin käyttö ruokajuomana on jonkin verran yleistynyt 1990-luvulla miesten ja naisten kahdessa vanhimmassa ikäryhmässä.* Viinin käyttö ruokajuomana on yhä melko harvinaista: vuonna 2000 kymmenen prosenttia vastanneista kertoi käyttävänsä viiniä ruokajuomana vähintään kerran viikossa. Viinin käyttö ruokajuomana on jokseenkin yhtä yleistä miesten ja naisten keskuudessa.

6. *Vähäinen kulutuksen nousu näyttää jakautuneen jokseenkin tasaisesti eri väestöryhmien kesken.* Naisten osuus alkoholin kokonaiskulutuksesta on edelleen kasvanut (23 %:sta 25 %:iin). Kulutusjakauman muodossa on tapahtunut hivenen muutosta: vähän kuluttavat näyttävät lisänneen kulutustaan, mutta kulutusjakauman yläpäässä ei ole tapahtunut samoin.

7. *Tutkimusvuosien välillä ei ollut merkittävää eroa humalajuomisessa,* joskin subjektiiviseen arvioon perustuvien lievien humalapäivien määrä näyttää hiukan laskeneen miehillä, erityisesti nuorilla miehillä.

8. *Sekä miehet että naiset raportoivat alkoholin käyttöön liittyviä myönteisiä kokemuksia enemmän vuonna 2000 kuin vuonna 1992.* Miehet raportoivat alkoholin käyttöön liittyviä hallintaongelmia vähemmän vuonna 2000 kuin vuonna 1992, mutta muuten negatiivisten seurausten kokemisessa ei ollut eroa tutkimusvuosien välillä. Riskikuluttajien osuus on pysynyt samana sekä miesten että naisten keskuudessa.

Tutkimustehtävänäimme on ollut vuosien 1992 ja 2000 juomatapatutkimuksia vertailemalla tarkastella, ovatko suomalaisten juomatavat niin kutsutusti ”eurooppalaistuneet”? Valtaosa tarkastelluista tekijöistä viittaa siihen, että ”eurooppalaistumista” ei ole tapahtunut. Ainoa poikkeus on viinin juominen aterialla, joka on yleistynyt kahdessa vanhimmassa miesten ja naisten ikäryhmässä. Kaiken kaikkiaan viinin juonti aterian yhteydessä on kuitenkin edelleen harvinaista Suomessa ja on keskittynyt joihinkin väestöryhmiin. Aiemman tutkimuksen mukaan hyvin koulutet-

tujen miesten ja naisten viinin juonti keskittyy voimakkaasti aterioihin (Simpura & al. 1993).

Vastoin odotuksia suomalaiset näyttävät etäännyneet ”eurooppalaisesta” juomatavasta harventamalla alkoholin käyttöään 1990-luvulla. Tätä yllättävää tulosta tukevat vuoden 1992 juomatapatutkimusta sekä vuosien 1993 ja 1996 pohjoismaisia päihdekyselyjä vertailevan artikkelin havainnot (Metso & Simpura 1997, kuvio 3), joiden mukaan päivittäin juovien osuus olisi laskenut 30–69-vuotiaiden miesten ja 18–29-vuotiaiden naisten keskuudessa 1990-luvun puoliväliin mennessä. Nämä tulokset viittaavat siihen, että 1960-luvulta alkanut alkoholin käytön tihentymiskehitys näyttää taittuneen 1990-luvun Suomessa. Tutkimuksen tulokset eivät enää tue juomatapojen arkistumis- tai jokapäiväistymiskehitystä. Tulosten näyttämä alkoholin käytön harventuminen voi olla seurausta ainakin kahdesta ilmiöstä: askeleesta entiseen tapaan käyttää alkoholia vain erityistilanteissa ja viikonloppuisin tai juomatapojen väestöryhmittäisestä jakautumisesta. Alustavissa tarkasteluissa ei tullut esiin merkkejä väestön jakautumisesta alkoholia usein ja tavallisesti kohtuullisesti käyttäviin ja alkoholia harvoin, mutta kerralla runsaammin nauttiviin. Jatkotutkimuksissa tulemme selvittämään, ovatko alkoholin käyttötilanteet vuonna 2000 keskittyneet enemmän viikonloppuihin ja erikoistilanteisiin kuin vuonna 1992.

Humalajuominen on edelleen suhteellisen yleistä suomalaisten keskuudessa, eikä siinä näytä tapahtuneen muutosta. Naisten keskuudessa humalajuominen oli yleistynyt 1960-luvulta alkaen, mutta erityisen voimakkaasti 1980-luvun lopulla (Mustonen & al. 1998). 1990-luvulla tämä kehitys näyttää taittuneen. Tämä johtopäätös perustuu oletukseen, ettei vastaajien alttiudessa kertoa humalakokemuksistaan ole tapahtunut merkittävää muutosta vertailtujen tutkimusten välillä. Samanlaiseen raportoinnin vakio-oletukseen perustuvat muutkin tässä artikkelissa laadullisia muutostekijöitä koskevat johtopäätökset. Tutkimuksessa raportoituja kulutusmääriä voimme verrata myyntitilastojen mukaiseen kulutukseen laskemalla kattavuuslukuja, mutta laadullisille tekijöille kattavuusvertailuja ei voida tehdä.

Raittiuden osuuden huomattava lasku osoittaa, että alkoholin käyttö on läpäissyt koko suomalaisen yhteiskunnan. Moraalivallit, joka perinteisesti näkyi korkeina raittiuden osuuksina naisten keskuudessa, on lopullisesti murentunut. Alku-

repeämän moraalivallissa olivat saaneet aikaan 1960-luvulla sodanjälkeisten suurten ikäluokkien naiset, jotka omaksuivat alkoholin käytön suu-remmassa määrin kuin sotaa edeltävien ikäluokkien naiset olivat tehneet ennen heitä. Kolmessa vuosikymmenessä, yhden sukupolven aikana, alkoholin käyttöön liittyvät sosiaaliset merkitykset ovat lopullisesti kadottaneet mystisen, maskuliinisen luonteensa (vrt. Sulkunen 1981). Alkoholin käyttö on tullut niin tavalliseksi, että raitius on muuttumassa erottelevaksi tekijäksi: raitis-

joutuu jo puolustautumaan ja perustelevaan, miksi ei käytä alkoholia.

Kaiken kaikkiaan voimme todeta, että vaikka Suomen alkoholioloissa ja suomalaisessa yhteiskunnassa on tapahtunut paljon ja merkittäviä muutoksia, muutokset alkoholin käytössä ovat vähäisiä. Alkoholiolojen vapautumisesta ei ole seurannut alkoholin käytön tihentymistä, ruokailun yhteydessä juomisen laajaa yleistymistä eikä humalajuomisen vähenemistä. Suomalainen juomatapa ei näytä olevan ”eurooppalaistumassa”.

KIRJALLISUUS

Ahlström, Salme: Naisten alkoholin käytön kulttuuri-set erot. *Alkoholipolitiikka* 59 (1994): 5, 349–359

Alavaikko, Mika & Österberg, Esa: The influence of economic interest on alcohol control policy: a case study from Finland. *Addiction* 95 (2000): Supplement 4, S565–S579

Bruun, Kettil: Drinking Behaviour in Small Groups. An Experimental Study. Helsinki: The Finnish Foundation for Alcohol Studies, 1959

Heiskanen, Markku: Organisaatioefekti surveyssä. Kahden haastatteluorganisaation alkoholinkulutustutkimuksen tulosten vertailua. Lisensiaattityö. Helsingin yliopisto, Sosiologian laitos, 1995

Holder, Harold D. & Kühnlhorn, Eckart & Nordlund, Sturla & Österberg, Esa & Romelsjö, Anders & Ugland, Trygve: European Integration and Nordic Alcohol Policies. Changes in alcohol controls and consequences in Finland, Norway and Sweden, 1980–1997. Aldershot, Brookfield USA, Singapore, Sydney: Ashgate, 1998

Holmila, Marja: Alkoholin riskikulutus. Tuloksia vuoden 1992 juomatapatutkimuksesta. *Alkoholipolitiikka* 59 (1994): 1, 13–21

Holmila, Marja & Metso, Leena & Österberg, Esa: Suomalainen ravintolassa. *Alkoholipolitiikka* 62 (1997): 6, 405–414

Hupkens, Christianne L. H. & Knibbe, Ronald, A. & Drop, Maria J.: Alcohol consumption in the European Community: uniformity and diversity in drinking patterns. *Addiction* 88 (1993): 10, 1391–1404

Kainulainen, Sakari & Rintala, Taina & Heikkilä, Matti: Hyvinvoinnin alueellinen erilaistuminen: Kattiajakautuva Suomi? -tutkimusprojektin julkaisu. Tutkimuksia 114. Helsinki: Stakes, 2001

Karlsson, Thomas: Onks' tietoo? Arviointi kansallisen alkoholiohjelman toimeenpanosta. Julkaisussa: 2000-luvun alkoholiohjelma: yhteistyötä ja vastuuta. Työryhmämuistioita 2000: 29. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö, 2001

Kiander, Jaakko (toim.): 1990-luvun talouskriisi. VATT-julkaisuja 27: 4. Helsinki: Valtion Taloudellinen Tutkimuskeskus, 2000

Knibbe, Ronald A. & Bloomfield, Kim: Alcohol Consumption Estimates in Surveys in Europe: Com-

parability and Sensitivity for Gender Differences. *Substance Abuse* 22 (2001): 1, 23–38

Metso, Leena & Simpura, Jussi: EU-Suomen juomatavat laman pohjan jälkeen. Juomatapojen muutoksia ja muuttumattomuuksia 1990-luvun Suomessa. *Alkoholipolitiikka* 62 (1997): 2, 89–100

Mustonen, Heli: The Effects of the Interviewer's Gender on Responses in the 1984 Finnish Drinking Habits Survey among Young People. Paper presented at the 17th Alcohol Epidemiology Symposium, 9–14 June, 1991, Sweden, Sigtuna. (Moniste)

Mustonen, Heli & Metso, Leena & Paakkanen, Pirjo & Simpura, Jussi & Kaivonurmi, Maija: Suomalaiset juomatavat 1968, 1976, 1984, 1992 ja 1996. Juomatapatutkimusten perustaulukoita ja julkaisu-luettelo. Aiheita 52/1998. Helsinki: Stakes, 1998

Mäkelä, Pia: The impact of non-response on estimates of alcohol consumption. *Käsi kirjoitus* 2001

Paakkanen, Pirjo: Naisten ja miesten alkoholimaailmojen lähentyminen vuosina 1984–1992. *Alkoholipolitiikka* 60 (1995): 4, 225–229

Peltonen, Matti: Kerta kiellon päälle. Suomalainen kielto lakimitaliteetti. Vuoden 1733 juopumusasetuksesta kielto lain kumoamiseen 1932. Helsinki: Hanki ja Jää, 1997

Piispa, Matti: Alkoholiliberalismin suuri linja. Tutkimus lehdistön alkoholipoliittisista kannanotoista. Tampere: UKK-Instituutti, 1991

Pyörälä, Eeva: Nuorten aikuisten juomakulttuuri Suomessa ja Espanjassa. Tutkimuslause 183. Helsinki: Alkoholipoliittinen tutkimuslaitos, 1991

Simpura, Jussi (toim.): Suomalaiset juomatavat. Haastattelututkimusten tuloksia vuosilta 1968, 1976 ja 1984. Alkoholitutkimussäätiön julkaisuja nro 34. Helsinki: Alkoholitutkimussäätiö, 1985

Simpura, Jussi & Karlsson, Thomas: Trends in drinking patterns among adult population in 15 European countries, 1950 to 2000: a review. *Nordisk alkohol- & narkotikatidskrift* 18 (2001): English Supplement, 31–53

Simpura, Jussi & Mustonen, Heli & Paakkanen, Pirjo: Uudet juomat, uudet tilanteet. Juomatapojen muutokset Suomessa ja EY-maissa 1980-luvun puolivälin jälkeen. *Alkoholipolitiikka* 58 (1993): 4, 245–258

Suomen tilastollinen vuosikirja 2000. SVT: Suomen

virallinen tilasto. Helsinki: Tilastokeskus, 2000

Sulkunen, Pekka: The wet generation, living conditions and drinking patterns in Finland. Continuities in a reanalysis of Finnish drinking survey data. Reports from The Social Research Institute of Alcohol Studies no.155. Helsinki: The Social Research Institute of Alcohol Studies, 1981

Törrönen, Jukka: Changes in argumentation patterns on alcohol policy since 1993. From claims for the

freedom of the market to concern about disorderly public drinking and youth. Paper presented at the 27th Alcohol Epidemiology Symposium of the Kettil Bruun Society for Social and Epidemiological Research on Alcohol, May 28th to June 1st, 2001, Canada, Toronto

Österberg, Esa: Unrecorded alcohol consumption in Finland in the 1990s. *Contemporary Drug Problems* 27 (2000): 2, 271–299.